

Рецензія

на дисертацію Юрія Орестовича Туреги
“Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.”,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
03 “Гуманітарні науки”,
за спеціальністю 032 “Історія та археологія”

Актуальність теми дослідження. Міста і міська цивілізація зіграли ключову роль у розвитку суспільства у середньовічну і ранньомодерну епохи, виконуючи роль центрів, які обслуговували навколишню сільськогосподарську округу, задовольняючи потреби і ремісничих виробів і залучаючи до участі у торговельних операціях через ярмарки і торги, де можна було придбати навіть предмети імпорту. Через міста проходили контакти світів, поглядів і ментальностей, а різноетнічна і різноконфесійна строката міська спільнота демонструвала можливості співіснування цих світів. Залишаючись культурними і освітніми центрами міста приваблювали і сільські спільноти за рахунок яких зростало і міське населення. Повітря міста робило людину вільною, а магдебурзьке право залучало міське населення до активного політичного життя та захисту своїх інтересів.

Феномен міст і міської цивілізації в українських землях досліджений недостатньо, в той же час як джерельна база, яка збереглася, дозволяє заповнити ці прогалини. Міста в українських землях і на більшості території Європи, де функціонувало магдебурзьке право, були трьох типів: вільні королівські міста, церковні і приватновласницькі. Останній тип найменш досліджений саме в напрямку взаємин органів міського самоврядування і представників адміністрації власника, ступені впливу на формування і функціонування міського самоврядування з боку власника і результатів їх взаємодії на рівень життя міщан і розвитку самого міста. Якраз цьому важливому напрямку і присвячене дослідження Юрія Орестовича Туреги, актуальність якого не викликає сумнівів. Крім того Броди якраз належать до тих міст, які протягом довшого часу були значними торговельними,

ремісничими і культурними центрами західноукраїнських земель з наявністю різноетнічних і різноконфесійних громад, дослідження яких заслуговує на особливу увагу, але і досі залишається тим завданням для істориків, яке ще потрібно виконати.

Наукова новизна роботи. Визначена в дисертації наукова новизна характеризується достатньо високим рівнем достовірності, яка сформована автором ґрунтовно, самостійно і вперше викладена на дисертаційному рівні.

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський підхід до вивчення наукової проблеми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Структурно дисертаційна робота Юрія Орестовича Туреги складається з переліку умовних позначень, вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з них 186 сторінок – основний текст дослідження.

У вступній частині, відповідно з вимогами до дисертаційних робіт, розкриті актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, хронологічні межі (вартувало б окреслити територіальні межі також), наукову новизну і практичне значення, апробація результатів дисертаційного дослідження.

У Розділі 1 дисертант проаналізував історіографію, джерела та методологію дослідження. Автор слушно розділив достатньо об'ємну історіографію на шість блоків: топоніміка – хронологія; дідич; соціум; економіка; простір міста; родієва історія. Відразу зазначу, що автор надто просто “розправився” з проблемою початків міста. А. Корчак та В. Ульянов, на дослідження яких покликається дисертант, не могли заперечити висновки Михайла Грушевського, Михайла Тіхомірова, Дмитра Чобота та інших, щодо

початків Бродів від першої літописної згадки під 1084 р. Ця згадка і наступні відносяться саме до цієї території, на якій немає жодних інших топонімів Броди, які би вказували на іншу міську осаду. Ще одна обов'язкова ознака середньовічного міста – наявність міських укріплень. Ні писемні, ні археологічні матеріали не дозволяють припускати про зруйнування міста монголами у 1241 р. або ж під час експедицій Бурундая у 1259–1260 рр. чи у війнах Любарта-Дмитра Гедиміновича з польсько-угорською коаліцією під час боротьби за спадщину Романовичів у другій половині XIV ст. Долокаційні згадки про Броди 1441 чи 1511 рр. при певній дискусійності лише підтверджують існування осади, яка могла деградувати до рівня села, хоча тенденція надання локаційних привілеїв в Польському королівстві містить немало прикладів, коли такі привілеї надавалися давно існуючим поселенням.

В цілому історіографія подана ґрунтовно і охоплює всі сторони проблеми. Вартує звернути увагу на виділення автором досліджень життя окремих національних громад у місті: русинів-українців, вірменів, греків і шотландців.

Докладно проаналізований актовий матеріал, який зберігся в досить чисельних масивах, наративні та епістолярні джерела. Можна констатувати, що джерельна база використана дослідником максимально (книги кагалу, як і вірменської громади, не збереглися).

Стосовно основи методології власного дослідження дисертант декларує перш за все опосередковане спостереження через дослідження бродівських магістерських книг (і тут рецензент підтримує дисертанта в його захисті позитивізму, спираючись на туж тезу Леопольда фон Ранке, що “історія має ґрунтуватися на першоджерелах і чіткій методології”) і його аналіз (в даному випадку “подокументного опрацювання автових книг” за Андрієм Зайцем), що плавно переходить в конструювання тексту, який виступає фіналом історичного пізнання, невіддільним від процесу аналізу нагромадженої інформації. В роботі використані і інші методи, зокрема генеалогічний, філологічний, типологічний та ретрогресивний.

У Розділі 2 розкрито сферу владних повноважень дідича, як абсолютного володаря, захисника і бенефіціара міста, та роль міста як джерела доходів та послуг для дідича.

Розділ 3 присвячений замковій адміністрації. Тут максимально детально на підставі аналізу документів проаналізовані роль і функції *економа*, *підстарости* (блідським старостою виступав сам дідич), *губернатора* (з кінця XVI ст. цей урядовець ділив функції з підстаростою, з XVIII ст. повністю замінив його), *архітектора дідича* (який займався модернізацією замкових укріплень), *референдарія* або *маршалка двору дідича*, *лісничого дідича*, *провентового писаря*, *бургграбія* і *присяжного возного*. В цьому ж розділі подані взаємини між міським урядом і замковою адміністрацією.

Розділ 4 найбільш насичений фактографічною інформацією. Він присвячений скрупульозному розгляду міської влади і її взаємин з міським поспільством, починаючи з урядового простору, виборів у місті, участі і представництва власника у цих виборах і міських урядах (зокрема дослідник звернув увагу на надане у 1699 р. привілеєм Якуба Людвіга Собеського право кагалу обирати одного з чотирьох бурмістрів), права і обов'язки бурмістрів, райців, вїйтів, лентвїйтів, лавників, місце і роль поспільства у владній структурі міста, зокрема надання міського права (“прийняття до міщан”).

Важливий розділ 5, присвячений професійним міським урядникам та слугам, зокрема писарям та слугам, сотникам і десятникам, міським та урядовим слугам, таким важливим службовцям як *кат*, *воротній* і *сторожа*.

Незважаючи на втрату значної частини документів кагалу, дисертантові вдалося у розділі 6 представити єврейське самоврядування у світлі міських актів, зокрема розкрити діяльність і функції *старших* та *шкільника*, який займався комунікацією з магістратом від кагалу, а також перекладом єврейських документів.

Висновки добре обґрунтовані, впливають з попереднього тексту розділів і заперечень не викликають.

Важливе значення мають подані додатки за якими стоїть титанічна праця дисертанта з аналізу актового матеріалу, який дозволив сформуванати списки урядовців міської адміністрації і адміністрації власника.

Академічна доброчесність. У тексті дисертації та наукових статтях авторства здобувача порушень академічної доброчесності (ознак фальсифікації чи академічного плагіату) не виявлено. Дисертація містить посилання на відповідні джерела та праці інших дослідників.

Зауваження та дискусійні положення дисертаційної роботи.

1) Як вже зверталася увага вище, рецензент вважає помилкою відкидати інформацію про існування міста Броди в княжу добу. Взагалі тенденція слідувати за офіційною польською історіографією давніх років, коли більшість позитивних зрушень в українських землях пов'язувалися з діяльністю певних польських правителів. Давня традиція княжої доби наявності серед міських урядників *сотників* і *десятників* (у Бродах у 1672 р. зафіксовано 4 сотні) веде свій початок від соцьких і десяцьких в княжих містах, які початково командували відповідними підрозділами міського ополчення, а далі сліdkували за порядком на територіях, звідки раніше набиралися такі підрозділи, в т. ч. і за пожежною безпекою, ремонтом дерев'яних настилів міських доріг та мостів. Не маючи можливості довести, що М. Грушевський, М. Тіхоміров, Д. Чобіт та інші помилялися, автор повинен був принаймні пояснити, що ця проблема залишається дискусійною.

2) Нижня хронологічна межа дослідження 1584 р. як дата локаційного привілею та надання магдебурзького права. Навіть не змінюючи цієї дати було доцільно подати історію або ж дискусію навколо існування міста в княжу і литовську добу, враховуючи що довести існування інших Бродів, згаданих у літописах, як і зруйнування міста монголами у XIII ст. неможливо.

3) Повітря магдебурзького міста робило людину, особливо цю, яка набула міського громадянства, вільною. Тому щодо власника доцільно

використовувати термін *дідич* або *власник* чи *бенефіціар*, а не *пан*, бо міщани не його піддані.

4) Молоді українські дослідники уникають терміну *українець*, можна навіть сказати, що бояться його, тоді як цей термін є однозначно синонімом терміну *русин* актових матеріалів. Тому коректніше було би вживати: *русини-українці*.

5) Дослідження Юрія Туреги, безперечно, виграло би, якби автор приділив ще трохи уваги міським міліарним формуванням, зокрема цеховим підрозділам ополчення, їх чисельності, озброєнню, розподілу обов'язків по обороні міських стін та взаєминам з цих проблем з адміністрацією дідича.

6) Дисертант слушно звернув увагу, що старшими церковних братств іноді виступали війти. У XVI–XVIII ст. церковні братства були елементами самоорганізації русинів-українців (за підтримки греків, де такі громади були, як у Львові та Бродах), виступаючи в обороні їх інтересів в полінаціональному та поліконфесійному міському середовищі. Було би цікаво прослідкувати взаємини братства з міською і дідичною адміністрацією і привести по можливості в додатку список його очільників. Дане зауваження можна розглядати, скоріше, на майбутнє побажання доповнити дослідження цим напрямком.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Висловлені зауваження, однак, не применшують наукової цінності дослідження Юрія Орестовича Туреги, яке є вагомим внеском у вивчення історії міст і міської цивілізації в українських та європейських землях і за всіма ознаками відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження Вимог до оформлення дисертації” та п. 6 “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а також “Порядку підготовки здобувачів вищої освіти

ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2016 р. № 261. Анотація дисертації достатньо розкриває її зміст, а статті, опубліковані за темою дослідження, відображають його основні положення і висновки. Вважаємо, що Юрій Орестович Турега засвідчив високий рівень фахової підготовки і заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – “Гуманітарні науки” за спеціальністю 032 – “Історія та археологія”.

Рецензент,
доктор історичних наук, професор,
зав. кафедри історії середніх віків і візантиністики
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Леонтій ВОЙТОВИЧ